ULUSLARARASI DİN VE DİL SEMPOZYUMU

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON RELIGION AND LANGUAGE

30 KASIM / NOVEMBER 2018

IĞDIR ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
IGDIR UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY

ISBN: 978-605-83039-7-3

IĞDIR ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ARALIK 2018

Uluslararası Din ve Dil Sempozyumu
Iğdır, 30 Kasım 2018: 323-332

TEFSİR YÖNELİŞLERİ BAĞLAMINDA DİLBİLİMSEL VE SEMANTİK YÖNELİŞ ÜZERİNE BAZI MÛLAHAZALAR

HASAN YILMAZ [1]

Giriş

Tefsir disiplini, Kur'ân'ın ayetlerini açıklarken bazı ilimlerden istifade etmektedir. Bu ilimler, büyük oranda nakil kaynaklı ve dilbilim çerçevesinde toplanabilecek türden ilimlerdir. Bunlardan dil bilimleri, tefsirde dilbilimsel ve semantik yöneliş başta Kur'ân olmak üzere dinî kaynakları doğru mefhum etme, dil kaynaklı anlama meselelerinin asgariye indirilmesi amacına yönelik geliştirilmiştir. Dilbilimsel ya da lügavî tefsirde, Kur'ân lafızlarının anlam alanları öncelikle dil, dilbimsel ve semantik yöneliş açısından tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tefsir yönelişleri içinde yer alan dilbilimsel ve semantik yöneliş, Kur'ân cümlesi ve ilgili ayetin nüzul döneminde kastettiği anlamı tespit etmeye çalışmaktadır. Bir bakıma kök manayı bulma ve keşfetme ameliyesidir. Bu sebeple tefsir, öncelikle dilbilimin çerçevesine konulabilecek yöntem ve bilgileri kullanır. Bir ayetin zahirî anlamına, ayette kullanılan kelimelerin anlamlarını bilmek ve ayetin cümle yapısını 'sarf – nahiv - belâgat' gibi klâsik dil bilimlerinin kuralları çerçevesinde doğru çözümlemekle ulaşırız.

Tefsir ilmi Kur'ân'ın kullanmış olduğu kavramlara sahih açıklamalara yapma hedefindedir. Kur'an metninin anlaşılıp yorumlanması bakımından önem kazanan *'kavram tahlili, dilbilim (lengüistik), semantik (anlambilim), semantik analiz metodu, etimoloji (kökbilim), göstergebilim (semiyotik) ve hermenötik (yorumbilim)'* gibi modern

[1] Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri

bilimlerin verilerinden de istifade ederek geliştirilmesi[2] gerektiği kanaatindeyiz.

1. Semantik Nedir?

Anlambilim bir dilbilim dalı olarak değerlendirilir ve "*dillere özgü anlamların tasvir edilmesi*" biçiminde tanımlanır. Ancak anlambilim anlamın incelenmesi; kelimelerin anlamının incelenmesi; cümlelerin anlamının incelenmesi olarak üç farklı biçimde dilbilimci ve anlambilimciler tarafından ele alınmaktadır. Bir diğer tanımlamaya göre *anlambilim; dilin anlam yönünü inceleyen bir dilbilim disiplinidir, yani anlamın bilimidir, anlamı çeşitli boyutlarıyla tahlil eden çağdaş bir bilimdir. Buna göre semantik bir dilde anlam çalışmasıdır. Anlam çalışmasının yanı sıra gramer çalışmasını da kapsadığını ifade etmek mümkündür.*

Semantik çağdaş dilbilimin bir dalı olup; dilbilimsel anlamı araştırmaktan ibarettir. Bir dil sistemi içerisindeki kelimelerin açıklanması ve yorumlanmasıdır. Böylece yapılan her tanımda ortak olan 'anlam' kavramı, günümüzdeki semantik çalışmaları temellendirmektedir. Semantik mana ile ilgilenen bir bilim olmasından dolayı, manası olan her şey semantiğin konusudur.

Bu bağlamda semantik; bir dilin anahtar kelimeleri üzerinde yapılan analitik bir çalışmadır. Kelimelerin tarihi seyir içinde kazandığı ya da kaybettiği manalar bakımından yapılan kavramsal bir tahlildir. Anlambilimi çalışmalarının başlangıcından beri araştırmacılar, genellikle kelimeleri tek tek ele alarak anlam yönünü incelemişlerdir. Daha sonra bu kelimelerden hareket ederek kavram çekirdeğine ulaşmaya, anlam değişikliklerini ve sebeplerini belirlemeye çalışmışlardır. Özellikle kelimelerle ilgilenen çağdaş dilbilimin iki büyük dalı bulunmaktadır: Bunlar da, kelimelerin kök anlamlarını inceleyerek tespit etmeye çalışan etimoloji ve kelimelerin manaya delalet yönlerini analiz eden semantik ilmidir.

---

[2] Kılıç, Sadık, "En İdeal Tefsir En Gerçekçi Tefsirdir", *İslâm'da Sembolik Dil* içinde, İnsan Yay., İstanbul 1995, s. 32-33, 47.

2. Dilbilimsel ve Semantik Yönelişe Genel Bir Bakış

Modern dönemde dil, tarih ve metod konusunda geliştirilerek Kur'ân'a uygulanmaya çalışılan bazı bilimler, Kur'ân tefsiri alanında çalışanların nazarı dikkatlerini celb etmiştir. Bu disiplinler de tefsirin kendi metodu çerçevesinde kullanabileceği bilimler arasında görülmüş ve Kur'ân'ın tefsir edilmesinde bunlardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Yine bu dönemde bazı bilimler daha yeni ortaya çıkmış ve gelişme göstermeye başlamışlardır. Bu bilimler kaynağı esasen batıdır. Batı'da ortaya çıkmış ve batı kültürünün ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmişlerdir. Fakat bu bilimler farklı metotlarla çalışmasına rağmen Müslümanlar tarafından Kur'ân'ı açıklamada kullanılmışlardır. Bunlar Kur'ân'ın açıklanmasında gerekli görülen dil, anlam ve tarih alanlarını konu alan bilimlerdir. İşte dilbilimsel ve semantik yöneliş[3], bu bilim ve metotlardan bir tanesidir.

Bu çerçevede Kur'ân'ın tefsir edilmesi konusu, çok yönlü ve zor bir iştir. Tefsir ameliyesi, birkaç aşamada gerçekleşmektedir. Bu aşamaları şöyle sıralayabiliriz.

Birincisi: Kelime ve terkip seviyesinde başlar[4]. Bu anlamda bir ayetin bütün kelime ve ifadelerinin sözlük anlamlarının ve sarf kalıplarının bilinmesi ile başlamaktadır.

İkincisi: Sentakstik yapılanma, cümle olarak çözümlemeyle birlikte gramatik anlam boyutuna geçilir.

Üçüncüsü: Retorizmin beyanî ve bedîî açılımlarıyla anlam derinleştirilir. Kelimelerin açıklanmasından sonra ibâre, sonra cümle, ayet, pasaj ve nihayet metin düzeyine geçilerek tefsir eylemi işi devam ettirilir[5].

---

[3] Polat, Fethi Ahmet, "Kur'ân'ı Anlama ve Yorumlamada Yeni Yönelişler", *Tefsir Tarihi ve Usulü* içinde, Ed. Bahattin Dartma, AÜAÖF. Yay., Eskişehir 2013, ss. 234-258.

[4] Râğıb el-Isfahânî, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, (*Müfredât Mukaddimesi*), neşr. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts., s. 6; Kılıç, Sadık, "En İdeal Tefsir En Gerçekçi Tefsirdir", s. 32-36.

[5] Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî, *el-Bahru'l-Muhît*, Dâru'l-Fikr,

Dördüncüsü ise lafız seviyesindeki çözümlemeden sonra ayetin içerik cihetinden sınırları, destekleyici ve açıklayıcı ayet ve hadislerle desteklenip genişletilmesidir.

Bütün bunlar için, bütün müfessirlerin ittifak ettiği gibi, tefsir çalışması yapanın 'müfessirin nitelik ve şartlarıyla, müfessirin donanımları'yla[6] mücehhez olması gerekir. Müfessirin donanımını şöyle sıralayabiliriz.

Birincisi: Müfessirin leksik, etimolojik, filolojik, lengüistik, dilbilimsel, semantik, morfolojik, sentakstik, fonetik ve retorik yönleriyle Kur'ân Dili Arapça'ya hâkim olması,

İkincisi: Kıraat; sünnet, sebeb-i nüzûl, âsâr, önceki müfessirlerin birikimi ve ahbâr (kıssalar) başta olmak üzere Kur'ân'ı beyan edici rivayetler ilmine vakıf olması,

Üçüncüsü: Elfâz (müfredât) bahsi esas olmak üzere usûl ve metodolojiyi bilmesi,

Dördüncüsü ise açıklamaya yardımcı vazifesi gören diğer İslâmî bilimlere de vâkıf olması gerekmektedir.

İşte Kur'ân tefsiri faaliyeti, yukarıda tefsircinin bilgi birikim ve donanımı, ayrıca tefsirin temel parametreleri bağlamında sunulan çeşitli husular dâhil, bütün unsurlarıyla çok yönlü bir işlemdir.

3. Dilbilimsel Tefsir ve Semantik Üzerine Bazı Mûlahazalar

Tefsir ilmi Kur'ân'ın dilbilimsel açıdan çözümlemesini yapan bir disiplin olduğu için, çağdaş semantik bilimi ile örtüşen yanları bulunmaktadır. Özellikle 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın

---

Beyrut 1999, I, 12-17; Hâlid Abdurrahman el-Akk, s. 79-83, 96-105; Ahmed Sa'd Hatîb, *Mefâtîhu't-Tefsîr*, Dâru't-Tedmuriyye, Riyad 2010, II, 853.; Aydın, İsmail, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*, Tibyan Yay., İzmir 2014;

[6]Bkz. Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillah, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1972, II, 153-181; Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, neşr. Fevvâz Ahmed Zümerlî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 2010, s. 357 vd., 448 vd., 853-876; Zurkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988, II, 58-60; Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2012, I, 229-240;Koçyiğit, Hikmet, *Müfessirin Nitelikleri Üzerine*, Pınar Yay., İstanbul 2015.

başlarında modern dönemin durumlarına göre gelişen bu bilimin konu edindiği dilbilime, anlambilime dair çeşitli meseleler İslâm düşünce ve medeniyetinde olduğu gibi İslâm öncesi Yunan felsefesinde 'şu ya da bu anlama gelmek, dilde bir manayı gösteren veya anlam aktarmak' manasına gelen bir kelimeden türemiştir.

Bu çerçevede semantiği Kur'an ilimleri ile ilişkisi bakımından tanımlamaya çalışırsak semantik; bir dilin anlamlı en küçük ögesi olan kelimenin kök anlamından başlayarak, dildeki diğer kelimelerle oluşturduğu anlam ilişkisini eşzamanlı ve zaman içerisinde geçirdiği anlam olaylarını, mana değişmelerini artzamanlı semantik metotlarla inceleyen bir dilbilim dalıdır. Bu bakımdan Kur'ân İlimleri arasında bulunan 'Vücûh ve Nezâir, Garîbu'l-Kur'ân', Fıkıh Usûlünde 'Lafızların Manaya Delalet Keyfiyetleri'[7], Belâgat İlminin önemli bir dalı olan 'İlmu'l-Me'ânî' ve benzeri alt konu başlıkları ile semantik ilminin bazı örtüşen yanları bulunmaktadır.

İşte bu sebeple erken dönem Kur'ân yorumundan itibaren modern dönemde de, Kur'ân'a filolojik yaklaşımların[8] daha yoğunluk kazandığını ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda tarihî süreçte, Kur'ân'a filolojik veya lügavî, dilbilimsel yönelişlerin yoğunluk kazandığı konulardan biri ve belki de en önemlisi, Kur'ân'ın dili ve lafzıyla[9] ilgili Kur'ân İlimlerinden biri "Garîbu'l-Kur'ân"dır. Yani "Garîbu'l-Kur'ân Tefsiri"dir. Bunun yanında "Mecâzu'l-Kur'ân", "Me'âni'l-Kur'ân", "Müşkilu'l-Kur'ân", "İ'râbu'l-Kur'ân" ve "Vücûh ve Nezâir" gibi çalışmalar yapılmış, ilk lügavî tefsirler ve Kur'ân Sözlükleri telif edilmiştir[10].

Bu tür tefsirlerin yazılmasındaki en temel amaç, Kur'ân'ın an-

---

[7] Hâlid Abdurrahman el-Akk, s. 357-374.

[8] Jansen, J. J. G., *Kur'ân'a Bilimsel Filolojik Pratik Yaklaşımlar*, çev. Halilrahman Açar, Fecr Yay., Ankara 1993.

[9] Zerkeşî, II, 196-216, 254 vd., 300 vd.; Suyûtî, s. 285 vd., 433-448, 506 vd., 551 vd., 564 vd., 876 vd.; Hâlid Abdurrahman el-Akk, s. 150-152, 265 vd., 321 vd., 341 vd., 375 .

[10] Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, *Lemahât fi Ulûmi'l-Kur'ân ve İtticâhâtu't-Tefsîr*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1990, s. 219 vd., 231 vd., 241.

laşılması konusunda dille ilgili anlama sorunlarının giderilmesidir. Çünkü Kur'ân'ı anlama ve lafızlarını anlamlandırmada ana problem, genelde dil problemidir. Ondan sonra bilgi ve yöntem problemiyle ilgili meseleler gelmektedir[11]. Arap dilinde ilk filolojik faaliyetler, Kur'ân-ı Kerim'in doğru okunması ve anlaşılması gayesine bağlı olarak doğmuştu. Özellikle de hicrî II. asırdan itibaren dilciler, yoğun bir filolojik faaliyete girişmişler; her biri Kur'ân'ın ayrı bir yönüne ağırlık veren çeşitli eserler telif etmişlerdir[12]. Mesela "Me'âni'l-Kur'ân" terimi, Kur'ân'da manası anlaşılamayan kelime ve ifadeleri konu edinen ilim dalının adıdır.

Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanmasına yönelik filolojik ya da lügavî faaliyetlerin, çok erken bir devirde yani Sahabe döneminde başladığını belirtmek mümkündür[13].

Kur'ân'ın dilbilimsel tefsirini veya filolojik yorumunu yaparak Kur'ân'ı daha doğru anlamak, Kur'ân lafızlarının semantik alanlarını dil ve anlam açısından sahih bir biçimde ortaya koymaktır. Kur'ân tefsiri ve yorumu açısından meseleye bakıldığında, yoğunluğu farklı olsa da bütün bu çalışma ve yaklaşımlar, filolojik yönelişlere dayalı lügavî tefsir, dilbilimsel yorum türünün ilk nüvelerini teşkil etmektedir. Kur'ân'ın anlaşılmasının öncelikli şartlarından birisi, Kur'ân Dili Arapça'nın[14] bütün özellik ve incelikleriyle, fesahat ve belâgatıyla birlikte en üst seviyede bilinmesidir[15].

---

[11] Kırca, Celal, "Kur'ân'ı Anlamada Dil Problemi", *Kur'ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, 1998/9, ss. 34-60.

[12] Bulut, Ali, "Filolojik Tefsirle Rivâyet Tefsirinin Buluşma Noktası: Zeccâc'ın Meâni'l-Kur'ân'ı", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* içinde, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, İstanbul 2009, s. 313-315, 321 vd., 329.

[13] Öğmüş, Harun, "Tefsirde Şiirle İstişhad Açısından Hicrî 2. Asrın Önemi", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, İstanbul 2009, s. 345, 353 vd., 357-358.

[14] Ayetler için bkz. *Yusuf, 12/2, 43; Ra'd, 13/37; İbrahim, 14/4; Nahl, 16/103; Tâhâ, 20/113; Şu'arâ, 26/195; Zümer, 39/28; Fussilet, 41/3, 44; Şûrâ, 42/7-8; Zuhruf, 43/3; Ahkâf, 46/12.* .

[15] Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2010, I, 33-36; İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-*

Kur'ân yorumunda ilk dönemlerden başlayarak günümüze kadar yapılan tefsir çalışmalarında, Kur'ân'ın öncelikli olarak dil çerçevesinde anlaşılmaya çalışılması, dilbilimsel açıdan tahlil ve izah edilmesi de bunun tabii bir sonucudur.

Değerlendirme ve Sonuç

Tefsir yönelişleri içinde yer alan dilbilimsel ve semantik yöneliş, Kur'ân cümlesi ve ilgili ayetin nüzul döneminde kastettiği anlamı tespit etmeye çalışmaktadır. Bu sebeple tefsir öncelikle dilbilimin çerçevesine konulabilecek yöntem ve bilgileri kullanır. Bir ayetin zahirî anlamına, ayette kullanılan kelimelerin anlamlarını bilmek ve ayetin cümle yapısını 'sarf – nahiv - belâgat' gibi klâsik dil bilimlerinin kuralları çerçevesinde doğru bir şekilde çözümlemekle ulaşırız.

Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanmasına yönelik filolojik ya da lügavî faaliyetlerin, çok erken bir devirde yani Sahabe döneminde başladığını belirtmek mümkündür. Kur'ân-ı Kerim, herkesin kâbiliyeti ölçüsünde yararlandığı bir kaynaktır. Zira her müfessir, mahir olduğu sahadaki bilgilerine göre Kur'ân'ı anlayıp yorumlamaya çalışmış, sonuçta değişik tefsir çeşitleri ortaya çıkmıştır. Böylece hicrî II. asırda dirayet tefsirinin ilk örneklerinden olan filolojik, dilbilimsel tefsir çeşidi gelişmeye başladı. İşte bu tefsir çeşidinin, Arap diliyle ilgili ilk çalışmaların tefsir ilmine bir yansımasından ibaret olduğunu ifade etmek mümkündür.

Tefsir disiplini, Kur'ân'ın cümle ve ayetlerini açıklarken bazı ilimlerden yararlanmaktadır. Bu ilimler, büyük oranda nakil kaynaklı ve dilbilim çerçevesinde toplanabilecek türden ilimlerdir. Bunlardan dil bilimleri, tefsirde dilbilimsel ve semantik yöneliş başta Kur'ân olmak üzere dinî kaynakları doğru anlama, dil kaynaklı anlama meselelerinin asgariye indirilmesi amacına yönelik geliştirilmiştir.

Tenvîr, Dâru Suhnûn li'n-Neşr, Tunus 1997, I, 18-23; Zehebî, I, 229-230, 232, 235-236; Mennâ' el-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1994, s. 196-213.

Tefsir ilmi, Kur'ân'ın dilbilimsel açıdan çözümlemesini yapan bir disiplin olduğu için çağdaş semantik bilimi ile örtüşen yanları bulunmaktadır. Özellikle 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında çağdaş dönemin durumlarına göre gelişen bu disiplinin kendine konu edindiği dilbilime, anlambilime dair çeşitli meseleler İslâm düşünce ve medeniyetinde olduğu gibi İslâm öncesi Yunan felsefesinde de ele alınmıştır. Çağdaş dilbilimci ve anlambilimciler, semantik bilimini 'Felsefî Semantik, Dilbilimsel Semantik ve Genel Semantik' olarak üç kısımda mütalaa ederler. Bu tasnife 'Kur'ân Semantiği'ni de ilave etmek mümkündür. Zira bu alanda pek çok çalışma yapılmaktadır.

Sonuç olarak, Kur'ân'ın dilbilimsel tefsirini veya filolojik yorumunu yaparak Kur'ân'ı daha iyi mefhum etmek, Kur'ân lafızlarının semantik alanlarını dil ve anlam açısından sahih bir biçimde ortaya koymaktır. Kur'ân tefsiri ve yorumu açısından meseleye bakıldığında, yoğunluğu farklı olsa da bütün bu çalışma ve yaklaşımların, filolojik yönelişlere dayalı lügavî tefsir, dilbilimsel yorum türünün ilk nüvelerini teşkil ettiğini belirtmek mümkündür. Kur'ân'ın anlaşılmasının öncelikli şartlarından birisi, Kur'ân Dili Arapça'nın bütün özellik ve incelikleriyle, fesahat ve belâgatıyla birlikte en üst seviyede bilinmesidir. Bu nitelik aynı zamanda müfessir olmanın da en temel olmazsa olmaz şartlarından biridir. Kur'ân yorumunda ilk dönemlerden başlayarak günümüze kadar yapılan tefsir çalışmalarında, Kur'ân'ın öncelikli olarak dil çerçevesinde anlaşılmaya çalışılması, dilbilimsel açıdan tahlil ve izah edilmesi de bunun tabii bir sonucudur.

Kaynakça

Ahmed Sa'd Hatîb, *Mefâtîhu't-Tefsîr*, Dâru't-Tedmuriyye, Riyad 2010.

Aydın, İsmail, *Kur'ân'ın Filolojik Yorumu – Tarihsel Gelişim ve Sorunlar*, Tibyan Yay., İzmir 2012.

__ *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*, Tibyan Yay., İzmir 2014.

Bulut, Ali, "Filolojik Tefsirle Rivâyet Tefsirinin Buluşma Noktası: Zeccâc'ın Meâni'l-Kur'ân'ı", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tef-*

sir Usûlü içinde, Ed. Bilal Gökkır ve Diğerleri, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, İstanbul 2009 (ss. 313-331).

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî, *el-Bahru'l-Muhît*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1999.

Gökkır, Necmettin, "Tefsir Usulünde 'Lafız-Mana' İlişkisinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* içinde, Ed. Bilal Gökkır ve Diğerleri, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, İstanbul 2009 (ss. 333-344).

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Suhnûn li'n-Neşr., Tunus 1997.

Jansen, J. J. G., *Kur'ân'a Bilimsel Filolojik Pratik Yaklaşımlar*, çev. Halilrahman Açar, Fecr Yay., Ankara 1993.

Kılıç, Sadık, "En İdeal Tefsir En Gerçekçi Tefsirdir", *İslâm'da Sembolik Dil* içinde, İnsan Yay., İstanbul 1995 (ss. 27-48).

Kırca, Celal, "Kur'ân'ı Anlamada Dil Problemi", *Kur'ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, 1998/9 (ss. 34-60).

Koçyiğit, Hikmet, *Müfessirin Nitelikleri Üzerine*, Pınar Yay., İstanbul 2015.

Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, neşr. Muhammed İbrahim el-Hifnâvî – Mahmûd Hâmid Osman, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2010.

Mennâ' el-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1994.

Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, *Lemahât fî Ulûmi'l-Kur'ân ve İtticâhâtu't-Tefsîr*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1990.

Öğmüş, Harun, "Tefsirde Şiirle İstişhad Açısından Hicrî 2. Asrın Önemi", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* içinde, Ed. Bilal Gökkır ve Diğerleri, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, İstanbul 2009 (ss. 345-361).

Polat, Fethi Ahmet, "Kur'ân'ı Anlama ve Yorumlamada Yeni Yönelişler", *Tefsir Tarihi ve Usulü* içinde, Ed. Bahattin Dartma, AÜAÖF. Yay., Eskişehir 2013 (ss. 234-258).

Râğıb el-Isfahânî, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*,

(Müfredât Mukaddimesi), neşr. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts..

Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, neşr. Fevvâz Ahmed Zümerlî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 2010.

Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2012.

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, neşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1972.

Zurkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.